

О. В. Серета

Москвофільство

МОСКВОФІЛЬСТВО - національно-культурна й суспільно-політична течія, згідно з якою західні українці (русини) належали до єдиного російського («русского») народу. Була поширена серед українського («руського») населення Галичини (разом із Лемківщиною), Буковини, Закарпатської України та українських емігрантів у Північній Америці у 2-й пол. 19 ст. - 1930-х рр. У національно-культурній сфері явище виявлялося у намаганнях користуватися російською літературною мовою, поширювати російські історичні й національні наративи. Москвофіли обґрунтовували свою позицію історичною традицією східнослов'янських народів, спільністю національної назви «Русь», подібністю етнонімів «руський» і «русский», участю багатьох письменників, митців і науковців з України у творенні новочасної російської культури та науки. Церковний «обрядовий» рух, спрямований на очищення УГКЦ від т. зв. латинських запозичень, підштовхнув частину церковних діячів Галичини та Закарпаття не тільки до переходу в православ'я, а й до самоідентифікації з російською традицією. Політичне москвофільство, мотивоване прагненням здобути зовнішню допомогу в національній боротьбі, полягало в прихильному сприйнятті панславістичних тенденцій (панславізм) у російській зовнішній політиці 2-ї пол. 19 - поч. 20 ст. та в підтримці планів приєднання до Російської імперії. Термін «москвофільство» первісно мав негативний відтінок, поряд із ним у офіційних документах кін. 19 - поч. 20 ст. був поширений термін «русофільство».

Сучасні історики дотримуються різних поглядів щодо датування виникнення москвофільства та розрізнення або ототожнення його з русофільством і старорусинством, оскільки москвофільство охоплювало широкий діапазон думок - від часткового визнання української етнічної самобутності до обстоювання повної етнокультурної єдності з росіянами. Традиційно виникнення москвофільства датують серединою 19 ст., однак дехто з дослідників (О. Аркуша, М. Мудрий, О. Сухий та ін.) вважає, що прагнення до єдності з ширшим

панруським культурним простором доречніше окреслювати терміном «русофільство», а москвофільство як ототожнення з Росією та російською культурою викристалізувалося лише наприкінці 19 ст. Деякі історики (М. Андрусак ще в 1930-х рр., В. Вендланд, О. Добржанський, частково – П.-Р. Маґочій та ін.) наголошують на тому, що ті діячі 1860–80-х рр., яких традиційно зараховували до москвофільського табору, насправді були «старорусинами», тобто місцевими патріотами, політичними й мовно-культурними консерваторами, лояльними до монархії Габсбургів і церковної ієрархії. Старорусини, які стали попередниками як русофілів, так і народовців, вели історичні й фольклорно-етнографічні пошуки, намагалися визначити й утвердити національно-культурну самобутність та ідентичність західноукраїнського населення.

Русофіли, залишаючись ідейними опонентами народовців і попередниками москвофілів, об'єктивно також зробили певний внесок у процес національного відродження на західноукраїнських землях. Відповідно до цих підходів старорусинство й русофільство трактують як стадію національного руху на етапі переходу від традиційної етноконфесійної руської до модерної української національної ідентичності, що мала істотне значення для ідеологічного відокремлення західних українців від сусідніх націй – польської, угорської, румунської. Початково русофільство було пов'язане з поширенням ідей про слов'янську єдність і самобутність та орієнтацією на Росію як єдину на той час незалежну слов'янську державу.

Стимулом для виникнення панруських і проросійських поглядів на західноукраїнських землях стали переїзд наприкінці 18 – на поч. 19 ст. закарпатських освітніх діячів І. Орлая, М. Балудянського, В. Кукольника, П. Лодія, Ю. Венеліна та ін. у Рос. імперію, а також наук. і культурні контакти з рос. слов'янознавцями, що розпочалися в 1820-х рр. і посилювалися в 1830–50-х рр. (поїздки П. Кеппена, М. Надєждіна, М. Погодіна та ін., листування останнього з Д. Зубрицьким). Проросійські погляди спочатку найсильніше проявилися на Закарпатті. У поет. творах Г. Тарковича та О. Духновича (1-а пол. 19 ст.) наголошено на прихильному ставленні до Росії. Також у громадському житті Галичини періоду «Весни народів» 1848 вже існувала «російсько-руська» течія (відповідно до класифікації автора твору «Слово перестороги» В. Подолинського). Участь російських військ під командуванням генерал-фельд-маршала князя І. Паскевича в боротьбі з угорською революцією, зокрема їхній перехід через Галичину, Буковину та Закарпаття 1849, придушення царським урядом польського повстання 1863–64, водночас компроміс офіційного Відня з угорськими і польськими політичними колами в 2-й пол. 1860-х рр. стали основними факторами поширення проросійської політичної орієнтації серед руських національно-культурних діячів монархії Габсбургів.

Основи національно-культурного русофільства в 1840–50-х рр. заклали діячі гуртків Д. Зубрицького (т. зв. Погодин. колонія) у Галичині й А. Добрянського на Закарпатті. Перехід Я. Головацького на проросійські позиції в 1850-х рр. дав згодом можливість русофільським і москвофільським діячам претендувати на зв'язок із діяльністю «Руської трійці». Починаючи від 1860-х рр., частина руських діячів Галичини та Закарпаття співпрацювала з російськими панславістами (Слов'янським благодійним товариством) та урядом (зокрема зі священником при російському посольстві у Відні М. Раєвським), отримувала від них видавничу й фінансову допомогу. Утвердження русофільської течії стало складовою ширшої трансформації поглядів багатьох слов'янських діячів у Габсбургської монархії – від австрославізму до панславізму.

На Слов'янському з'їзді у Москві (травень–червень 1867) взяла участь делегація руських діячів Галичини та Закарпаття на чолі з Я. Головацьким. У мовно-правописних дискусіях 1850–70-х рр. представники русофільського напрямку обстоювали необхідність запозичень з російської літературної мови та використання етимологічного правопису на противагу як урядовим планам запровадження латинської абетки (т. зв. азбучна війна 1859 у Галичині), так і народомововним фонетичним засадам народовців. Вони намагалися русифікувати мову вже перших українських періодичних видань у Галичині та на Закарпатті («Зоря Галицка», «Церковная газета», «Слово» та ін.). На їхню думку, в усіх частинах Русі з часом мала сформуватися одна літературна мова та правопис, однак із двома основними варіантами вимови – північноруським і південноруським. Граматико-правописні форми тогочасної книжної мови, яку використовували в русофільських виданнях. (т. зв. язичія), вважали перехідним і тимчасовим явищем, їх намагалися наблизити до російської літературної мови. Спроби створення місцевої повноцінної літератури на «язичії» виявилися невдалими (В. Залозецький, В. Хиляк та ін.), твори російської літератури видавали мовою оригіналу. Натомість у публікаціях, що мали на меті просвітницьку та агітаційну роботу серед селянства, тоді й пізніше використовували розмовну народну мову.

У Галичині угруповання русофілів (Я. Головацький, І. Головацький, І. Гушалевиц, Б. Дідицький, Й. Лівчак, І. Наумович, Т. Павликів, А. Петрушевиц та ін.) остаточно виокремилася із середовища старорусинів у серед. 1860-х рр. внаслідок розчарування в австрійській урядовій політиці та посилення польських впливів. Роль маніфесту нової орієнтації відіграла стаття у львівській газеті «Слово» (8 серпня 1866) під назвою «Погляд в будучність» авторства І. Наумовича із закликом відмовитися від попередньої «опортуністичної» політики щодо Відня і заявити про мовно-літературну, церковну і народну єдність з усім «руським миром». Однак прагнення до культурної єдності з Росією та надії на захист

російського уряду надалі поєднували з деклараціями політичної лояльності до Габсбургської монархії. Австрійський лоялізм особливо помітно проявився в програмних документах і діяльності політичного товариства «Руська (Русская) рада», заснованого 1870 у Львові.

У 1860–70-х рр. русофіли взяли під свій вплив основні нац.-культурні інституції галицьких українців – Ставропігійський інститут, «Народний дім», Галицько-руську матицю – і до 1890-х рр. переважали в українському громадському житті Галичини. Також русофіл. орієнтації дотримувалися студентське товариство «Академічний кружок» (засн. 1870), товариство «Русское казино» (1876), «Общество русских дам» (1879; усі – Львів). Для впливу на селянство з ініціативи І. Наумовича 1874 у м. Коломия (нині Івано-Фр. обл.), а 1877 – у Львові створ. «Общество имени М. Качковского» (див. Качковського М. Товариство). Протягом 1870-х рр. це товариство швидко зростало кількісно й станом на 1878 нараховувало бл. 6 тис. чл., однак згодом розвивалося повільніше, ніж товариство «Просвіта» (див. Львівське товариство «Просвіта»). Воно також поширило свій вплив на Буковину, а на поч. 20 ст. – на укр. емігрантів у Пн. Америці. Гол. політ. пресовими органами русофільства (згодом – і М.) у Галичині австр. періоду були часописи «Слово» (після 1866 – 1887), «Русская рада» (1871–1912), «Наука» (1871–99, 1902–14), «Пролом» (1880–82), «Новый пролом» (1883–87), «Червонная Русь» (1888–91), «Галицкая Русь» (1891–92), «Галичанинъ» (1893–1913), «Прикарпатская Русь» (1909–15), «Русское слово» (1890–1914), «Голос народа» (1909–14). Позиції русофілів у Галичині підірвав суд, відомий як процес О. Грабар (червень–липень 1882), спричинений переходом громади прикордон. с. Гнилички (нині Підволочис. р-ну Терноп. обл.) у православ'я (заарешт. і звинувачені А. Добрянський, який переїхав у Галичину із Закарпаття, його донька О. Грабар, О. Марков, І. Наумович, В. Площанський та ін.). Спроби досягнути порозуміння між народовцями і русофілами в 1880-х рр. (зокрема спільне проведення вибор. кампаній 1883 і 1889 до Галицького крайового сейму) припинено у зв'язку із т. зв. новою ерою 1890.

На Закарпатті під впливом А. Добрянського, О. Духновича, А. Кралицького, О. Павловича, І. Раковського та ін. русофіл. орієнтації дотримувалися ужгородське «Общество святого Василія Великого» (засн. 1864) і перша газета закарпатських русинів «Свѣтъ» (1867–71). Порівняно з Галичиною, тут частіше вживали російську літературну мову, вона відігравала більшу роль у суспільно-культурному житті. Нею намагалися писати твори І. Раковський, К. Сабов, Є. Фенцик та ін. Поширення русофільства на Закарпатті мотивоване протистоянням мадяризації та намаганням зберегти слов'янську самобутність. Після австро-угорського компромісу діяльність угорської адміністрації в 1870–80-х рр. призвела до обмеження русофільських впливів і тимчасового занепаду

русофільських установ. У громадському житті Буковини найвизначнішими прибічниками русофільського напрямку в 1860–70-х рр. були І. Браник, І. Глібовицький, Т. Дронь, В. Продан. Під їхнім впливом на початковому етапі знаходилися чернівецьке товариство «Руська бесіда» (засн. 1869), учнівське товариство «Согласіє» (1870), ж. «Родимый листокъ» (1879–82). Один із чинників посилення проросійських настроїв – діяльність російського консульства у Чернівцях, а також контакти з галицькими русофілами.

У середині 1880-х рр. русофільські й народовецькі угруповання розділилися, на українофільські позиції перейшли товариства «Руська бесіда», «Союз» (1886), «Руська рада» (засн. 1889) та ін. Від 1890-х рр. молодше покоління русофільських діячів у Галичині, т. зв. новокурсники (С. Бендасюк, М. Глібовицький, В. Дудикевич, Д. Марков та ін.), почали послідовно використовувати у публіцистиці та науково-літературних працях російську мову, заявляти про повну етнонаціональну єдність русинів і росіян та критикувати традиційний прогабсбургський лоялізм старшого покоління, таким чином еволюціонуючи до послідовників москвофільства. 1900 у Галичині створено «Русскую народную партию», до керівництва якої увійшли як старші, так і молодші діячі русофільського руху. У її програмі ще зберігалася нечітка формула національної самоідентифікації: галицько-руське населення визначено як частину «малоруського племені», приналежного до «русского» народу.

1908–09 відбувся остаточний розкол у партії та ін. інституціях на «старокурсників» (В. Давидяк, М. Король, І. Костецький, М. Матковський та ін.), які далі дотримувалися лояльності щодо Відня і наголошували на своїй «малоруськості», та «новокурсників». Позицію «новокурсників» у Галичині найяскравіше представляла г. «Прикарпатская Русь», «старокурсників» – г. «Галичанинъ». Незважаючи на протистояння, обидва угруповання співіснували в усіх русофіль. інституціях. На поч. 20 ст. галицькі польські кола почали підтримувати русофіль.-москвофіль. політиків на противагу діячам української національної орієнтації. За результатами парламент. виборів 1907 русофіли отримали 5 мандатів, тоді як представники укр. партій – 22. На виборах 1908, за підтримки провінц. адміністрації, русофіли отримали 9, натомість політики укр. орієнтації – 12 місць у Галиц. крайовому сеймі.

Загалом за русофільських кандидатів проголосували лише бл. третини українських виборців у Галичині. На Буковині ідейним натхненником москвофільства наприкінці 1880-х рр. став Г. Купчанко. Москвофіль. орієнтації дотримувалися г. «Русская правда» (виходила 1888–92 у Відні), «Православная Буковина» (1893–1904), «Русская правда» (1910–12) та ін., молодіжні організації «Буковина» та «Карпать», гімнастично-протипожежні товариства «Русские

дружини». Намагання їхніх чл. перейти на «чисту» рос. мову викликали невдоволення старшого покоління (т. зв. консерватив. русинів). Під вплив москвофілів 1896 також перейшло політ. товариство «Народная рада». Намагаючись протистояти в усьому народовцям, буковин. москвофіли вели окремі виборчі кампанії, час від часу співпрацюючи з румун. політиками. Серед провідних діячів москвофіл. руху на Буковині на поч. 20 ст. – К. Богатирець, О. Геровський, К. Могильницький.

Посилення пропаганди російського панславізму та неославізму на території Австро-Угорщини на поч. 20 ст. призвело до фінансового та організаційного зміцнення «новокурсників». Інтелектуальну допомогу москвофіл. рухові регулярно надавали російські славісти А. Будилович, В. Ламанський, І. Філевич, Ф. Аристов та ін. Представники москвофілів брали участь у складі рос. делегації у Празь. (1908) та Софій. (1910) слов'ян. з'їздах. У липні 1907 депутат Д. Марков уперше зробив спробу виступити в австр. парламенті рос. мовою, домагаючись її запровадження у шкільництві. Напередодні 1-ї світової війни допомога москвофіл. організаціям йшла через «Галицко-русское благотворительное общество» у С.-Петербурзі (голова – В. Бобринський) та ін. панславіст. й рос. націоналіст. товариства. У зв'язку із загостренням відносин Австро-Угор. і Рос. імперій рос. уряд посилив фінанс. підтримку москвофіл. організаціям з метою нейтралізувати діяльність укр. інституцій та підготувати майбутнє приєднання Галичини, Закарпаття і Буковини до Рос. імперії.

Після початку 1-ї світової війни 29 липня (11 серпня) 1914 у Києві галицькі емігранти на чолі з Ю. Яворським і С. Лабенським за сприяння командувача російського південно-західного фронту генерала від артилерії М. Іванова утворили «Карпато-русский освободительный комитет». Частиною пророс. діяльності москвофілів був рух за поширення православ'я в Галичині та на Закарпатті. Відомі кілька спроб групового переходу в православ'я серед греко-католич. насел. Галичини 1911–14, спровоков. православ. місіонерами (зазвичай вихідцями з Галичини, що здобули освіту в рос. православ. духов. закладах). На Буковині москвофіли намагалися посилити свої впливи, загострюючи агітацію проти греко-католиків, тобто галичан.

Перехід у православ'я кількох десятків тисяч вірян (українських емігрантів з Австро-Угорщини) відбувся в Північній Америці. Москвофільські товариства опікувалися організацією подорожей селян до Почаївської Свято-Успенської лаври, Києво-Печерської Свято-Успенської лаври, а також переселен. селян. рухом у Рос. імперію (переважно в Бессарабію та Новорос. край). Пророс. діяльність викликала арешти, а також Марамарош-Сігет. (1913–14) і Львів. (1914) судові процеси. На Буковині австр. влада провела перші антимоסקвофіл.

акції ще в травні 1910: за звинуваченнями в шпигунстві та держ. зраді закрито кілька москвофіл. т-в, зокрема «Общество русских дам», «Карпаты», «Русская дружина», бурси у Чернівцях і Сереті (нині м. Сірет, Румунія), а їхнє майно конфісковано та розпродано. Загалом перед 1-ю світ. війною москвофіл. впливи були найсильнішими в прикордон. з Рос. імперією місцевостях Галичини, на Закарпатті та Лемківщині. З її поч. австро-угор. влада у серпні-вересні 1914 закрила практично всі москвофіл. інституції та провела арешти їхніх діячів, які охопили також частину тих укр. священиків і селян, які не брали участі в москвофіл. русі.

Під час відступу австро-угорських військ траплялися випадки стихійної розправи над заарештованими, а також страти українського населення за рішенням військових судів. Більшість в'язнів утримували в таборі Талергоф поблизу м. Грац (нині Австрія), що діяв у вересні 1914 – травні 1917. За даними москвофіл. публіцистики, за звинуваченням у пророс. діяльності в серпні 1914 у Львові ув'язнено бл. 2 тис. осіб, у таборі Талергоф восени 1914 утримували 6–8 тис. осіб, з яких від знущань, антисанітарії, епідемії тифу померло понад 1700 осіб. 1915 частину талергоф. в'язнів звільнено, надалі вони проживали під поліц. наглядом. Восени 1916 до Талергофа знову відправлено бл. 2 тис. осіб, наприкінці 1917 табір ліквідовано. Водночас ті москвофіл. діячі, які залишилися під рос. окупацією 1914–15, брали участь у репресіях проти укр. громад. інституцій, а дехто з них обіймав посади в рос. адм. апараті (див. Галицьке генерал-губернаторство). У міжвоєн. час москвофіл. діячі видали 4 вип. зб. «Талергофский альманах» (Л., 1924–32), що, незважаючи на тенденційність, зокрема антиукр. спрямування упорядників, містив цінні джерела (спогади, щоденники інтернованих, газетні публікації, офіц. розпорядження тощо).

Вибудовуючи культ мартирології «карпато-руського народу», москвофіли використовували його для поширення звинувачень проти українських діячів у співпраці з австро-угорською владою. З відступами рос. армії 1915 і 1917 на тер. Рос. імперії втекли москвофіли та селяни, які перебували під їхнім впливом і боялися австро-угор. уряд. переслідувань (частину з них виселено примусово), загалом бл. 100 тис. осіб. Центром москвофіл. громад.-культур. діяльності стало м. Ростов-на-Дону, де діяли «Галицко-руський комітет» на чолі з В. Дудикевичем і гімназія для галичан. У січні 1918 з галиц. біженців сформовано військ. загін у білогвард. Добровол. армії. У міжвоєн. період М. зберегло сильні позиції лише на Закарпатті. Там діяли «Русское культурно-просветительское общество имени Александра Духновича» (проводило щоріч. фестиваль «Русский день»), що співпрацювало з «Обществом имени М. Качковского» у Галичині та рос. емігрант. організаціями й виступало за впровадження рос. літ. мови в місц. шкільництві та проти навч. українською мовою.

1932 в Ужгороді зведено «Русский народный дом». Виходили часописи «Карпаторусский голосъ», «Карпатский свѣтъ», «Русская земля», «Русский народный голосъ» та ін. У 1920-х рр. за часткової підтримки чехо-словацького уряду на Закарпатті зміцнилися позиції православ'я: 1921-30 кількість православних зросла з 61 до 112-ти тис. осіб. Серед провід. москвофіл. діячів - Й. Камінський, А. Карабелеш, С. Фенцик. 1938 деякі діячі москвофіл. напряму виступили проти уряду Карпатської України А. Волошина, дехто з них дотримувався проугор. орієнтації (С. Фенцик), ін. залишалися вірними Чехо-Словаччині. У Галичині продовжували діяти наук. і культурні москвофіл. товариства: Ставропігій. інститут (1916-22 знаходився під впливом укр. діячів), «Народний дім», Галицько-руська матиця, «Общество русских дам», «Русский ревизионный союз», «Общество имени М. Качковского», студент. товариство «Друг». 1923 засн. «Русскую народную организацию», що обстоювала «национальное и культурное единство всех русских племен» (згодом розділилася на «Русскую аграрную партию» і «Русскую селянскую организацию», які знову об'єдналися 1931). Гол. москвофіл. діячі міжвоєнного періоду - С. Бендасюк, В. Ваврик, Т. Мишковський, Ю. Яворський; осн. період. вид. - г. «Русский голосъ», тижневик для селян «Земля і воля», ілюстров. популяр. місячник «Наука».

Москвофільські інституції та часописи продовжували існувати в Галичині до 1939, але відігравали вже маргінальну роль. Станом на 1930 чисельність чл. «Общества имени М. Качковского» зменшилася до 4614-ти осіб. Частина галиц. москвофілів лівої орієнтації (К. Вальницький, К. Пелехатий та ін.) вступила 1920 до об'єднання «Сельроб» і перейшла на укр. позиції. Погляди «старокурсників» отримали своєрід. розвиток у публіцист. творах А. Камінського, що виходили друком розмовною українською мовою. У них автор пропагував порозуміння москвофілів із народовцями через визнання українства складовою частиною «общерусскости» («визнання ширшої єдності всіх Русей і всіх Україн»). Хоча москвофіли здебільшого позитивно сприйняли приєднання 1939 зх.-укр. земель до СРСР, їхні організації та пресові видання припинили своє існування. Після 2-ї світової війни дехто з останніх москвофіл. діячів (В. Ваврик, Р. Миревич) отримали наук. посади у рад. установах та за допомогою окремих рос. учених і публіцистів (Т. Арістова, Н. Водовозов, В. Малкін) намагалися легітимізувати М. як прогресив. рух за поширення рос. культури на зх.-укр. землях, що викликало критику низки укр. учених. У повоєн. час москвофіл. ідеї популяризували лише окремі емігрант. закарп. вид. у Пн. Америці.

Рекомендована література

1. Матеріали по истории возрождения Карпатской Руси. Т. 1-2. Л., 1905-09;

2. Аристов Ф. Ф. Карпато-русские писатели. Т. 1. Москва, 1916;
3. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині у 60-их рр. XIX в. Л., 1917;
4. Ваврик В. Р. Карпатороссы в корниловском походе и Добровольческой армии. Л., 1923;
5. Маковський В. Талергоф: Спогади і док. Л., 1934;
6. Андрусак М. Нариси з історії галицького москвофільства. Л., 1935;
7. Студинський К. «В адін час»: Російська мова серед москвофілів у Галичині // Наша культура. 1936. Кн. 5;
8. Зарубежные славяне и Россия: Док. архива М. Ф. Раевского: 40-80 годы XIX в. Москва, 1975;
9. P. R. Magocsi. Old Ruthenianism and Russophilism: a New Conceptual Framework for analyzing National Ideologies in Late-Nineteenth-Century Eastern Galicia // American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists. Vol. 2. Kiev, 1983;
10. Рудловчак О. Шляхи російського друкованого слова до закарпатських українців: Закарпатоукр. кореспонденти рос. період. преси в 50-70-і роки XIX ст. // Наук. зб. Музею укр. культури у Свиднику. 1988. Вип. 13;
11. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948). Уж., 1994;
12. Аркуша О. Русофільська орієнтація в Галичині в останній чверті XIX ст. // Третій Міжнар. конгрес українців (Харків, 26-29 серп. 1996): Історія. Ч. 1. Х., 1996;
13. Макарчук А. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї // Вісн. Львів. університету. Сер. істор. 1997. Вип. 32;
14. Середа О. Місце Росії в дискусіях щодо національної ідентичності галицьких українців у 1860-1867 роках // Россия-Украина: история взаимоотношений. Москва, 1997;
15. Турій О. Конфесійно-обрядовий чинник у національній самоідентифікації українців Галичини в середині XIX століття // Зап. НТШ. 1997. Т. 233;
16. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX - на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд // Вісн. Львів. університету. Сер. істор. 1999. Вип. 34;
17. Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX - початку XX ст. Чц., 1999;
18. J.-P. Himka. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in almost all Directions // Intellectuals and the articulation of the Nation. Ann Arbor, 1999;

19. Киричук О. Ставропігійський інститут у політичних змаганнях русофілів і народовців 70–90-х років XIX століття // Україна модерна. 2000. Ч. 4–5;
20. Москвофільство: Док. і мат. Л., 2001;
21. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження // Україна: культурна спадщина, нац. свідомість, державність. 2001. Вип. 9;
22. V. Wendland. Die Russophilen in Galizien: Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848–1915. Wien, 2001;
23. Серета О. Епізод з історії поширення російських панславістських ідей у Габсбурзькій монархії (1868 рік) // Вісн. Львів. університету. Сер. істор. 2002. Вип. 37;
24. Мудрий М. Угода між галицькими народовцями та русофілами 1882 року // Зап. НТШ. 2002. Т. 243;
25. Любченко В. М. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на початку Першої світової війни // Пробл. історії України XIX – поч. XX ст. Вип. 6. К., 2003;
26. Сухий О. Від русофільства до москвофільства: Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. Л., 2003;
27. Уська У. Політичне розмежування в русофільському русі Галичини у 1908–1914 рр. // Пробл. гуманітар. наук: Наук. зап. Дрогоб. пед. університету. Вип. 12. Дрогобич, 2003;
28. Аркуша О. Українське представництво в Галицькому сеймі 1901–1907 років // Зап. НТШ. 2006. Т. 251;
29. Орлевич І. Боротьба між українофілами та русофілами за «Народний дім» у Львові // Львів: місто-суспільство-культура. Т. 6. Л., 2007.

Бібліографічний опис:

Москвофільство / О. В. Серета // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. - К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. - Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-68676>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).